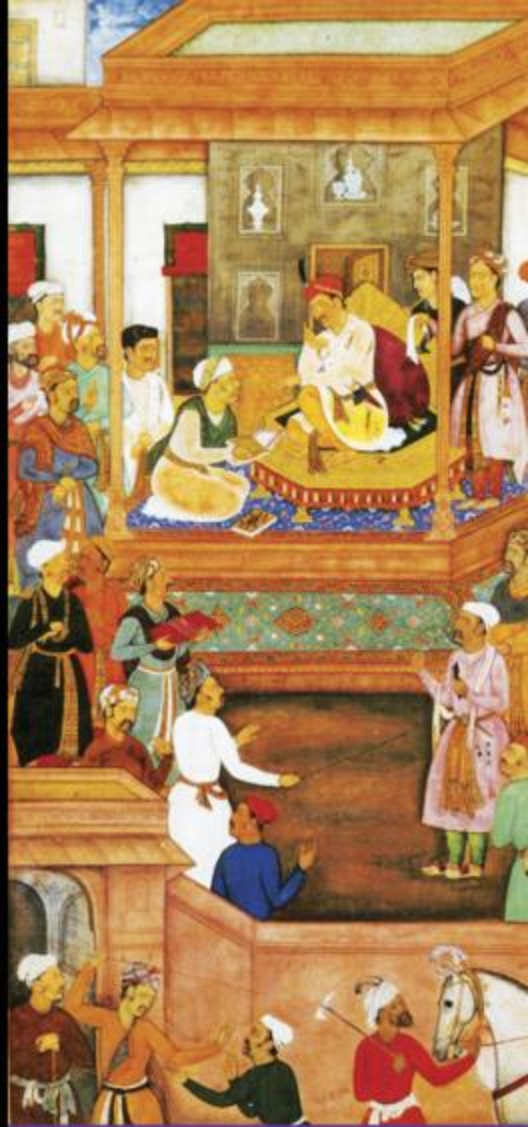

Ekber Şah
ve Din-i İlâhî

Sultanın Dini

4
edebiyat araştırmaları

Prof. Dr. ALİ FUAT
BİLKAN

Ekber Şah ve Din-i İlâhî
SULTANIN DİNİ

Prof. Dr. Ali Fuat Bilkan

I. BÖLÜM HİNDİSTAN'DA İSLAM

Henüz 8. yüzyılda İran coğrafyasının İslamlaştırılmasıyla başlayan fetih hareketleri, Orta Asya'daki Türk topluluklarını da kültürel olarak etkilemiştir. Hindistan'a ilk Müslüman tebliğcilerinin gelişi, Arap yarımadasıyla kurulan ticarî yollar ve Emevîlerin hâkimiyetinde, Müslümanlığı kabul eden İranlılar aracılığıyla gerçekleşmiştir.

Gazneliler, Hindistan'a sefer düzenleyen ilk İslam devleti olarak kabul edilmektedir. Onbirinci yüzyılın ilk çeyreğinde Kuzey Hindistan'ı fetheden Gazneli Mahmud, önce Pencab'ı merkez yapmış, 1022'de de bu coğrafyadaki ilk İslam devleti başkenti olan Lahor'u kurmuştur.

Hindistan'da dikkate değer seviyede, İran kültürünün yayılması ve Farsça eserlerin telifi, Gazneliler döneminde (976-1186) gerçekleşmiştir (Abdul Gani

1941). Bilhassa Gazneli Mahmud'un hükümdarlık yıllarında (997-1039) sanatçıları himaye etmesi ve onlara ihsanlarda bulunması, Gazne Sarayı'na şairlerin, bilginlerin, din ve tasavvuf âlimlerinin akın etmesine vesile olmuştur. İbni Sina (öl.1037), Beyhakî (öl. 1077), Firdevsî (öl.1020), Ferruhî (öl.1037), Menuçihri (öl.1040), Ali Hucvirî (öl.1072), Ebu'l-Ferec (öl.1098), Mes'ûd Sa'd Selman (öl.1120) gibi ilim adamı, sanatçı ve din adamları, Gazne ve Lahor'da sultanın himayesi altında önemli eserler kaleme almışlardır. Gûrîler ve diğer Türk hanedanlıkları da sanatçılara ve ilim adamlarına desteklerini sürdürmüşlerdir. 13. yüzyıldan itibaren, farklı kültürler arasında kendisine özel bir yer açma başarısı gösteren İslam kültürü, Muinüddin Çişti (öl.1236), Şeyh Bahaeddin Zekeriya Multânî (öl.1262), Şeyh Nizamüddin Evliya (öl.1325) gibi büyük velilerin oluşturdukları zengin tasavvufî gelenekle geniş bir coğrafyada etkili olmuştur.

Gaznelilerden sonra bölgeye hâkim olan Gûrlular, çok sayıda köle askerle kuzeye akınlarda bulunmuşlardı. 1173'te tahta geçen Mu'izzeddin Muhammed, Türk komutan Kutbeddin Aybeg'i Hindistan'ın fetihiyle görevlendirdi. Sultanın 1206 yılındaki ölümü üzerine Kutbeddin Aybeg, "26 Haziran 1206'da Delhi Türk Memlûkleri Devleti'nin temellerini atarak Kuzey Hindistan'a hâkim oldu." (Merçil 1985:323)

Aslında Kutbeddin Aybeg'in tahta geçmesi, bu bölgede Delhi Türk Sultanlıkları'nın hâkimiyetini de başlatmıştır. 1210 yılında bir kaza sonucu ölen Aybeg'in yerine geçen İletmiş, Delhi bölgesinin hâkimiyetini ele almıştır. Bu sırada, Multan'da Nâsırüddin Kabaca ve Lahnavâti'de ise Halac emirleri hüküm sürüyorlardı.

Kutbeddin Aybeg, “Abbasî Halifesi Mustansır Billâh tarafından tanınan ilk Müslüman-Türk sultanı idi. Abbasî Halifesi ona ‘Nâsır Emîr el-Mü’minîn’ lakabını vermişti. (626/1229)” (Merçil 1985:324) 1236 yılında vefât eden Aybeg, oğullarının zevke düşkünlüğünü ve yönetimde başarısız olduklarını müşahade ederek yerine kızı Raziyye’yi veliahd tayin etmiştir. Bu durum, Raziyye’nin kardeşleri tarafından kabul edilmemiş ve birçok karışıklığa sebep olmuştur. Raziyye, babasının taht ömrünü, ancak dört yıla yakın bir süre daha uzatabilmiş ve 1240 yılında öldürülmüştür. İletmiş’in devlet işlerine tayin ettiği kırk memlûk arasından sivrilen Balaban, Moğollara, Hindulara ve yerel Müslüman beylere karşı büyük mücadeleler vererek bölgede istikrar sağlamıştır. Balaban’ın 1287 yılında vefât etmesi üzerine, tahta bir süre tecrübesiz torunları Keykubad ve Keyumers geçmiş, ancak 1290 yılında Halacîlerin yetmiş yaşındaki beyi Firûz Şâh başa geçerek yeni bir hanedanın, Halacîlerin hâkimiyetini başlatmıştır. Firûz Şâh, kendisi de şair olduğu için, sarayında şair ve ediplere değer vermiştir. Bu dönemde ünlü şair Hüsrev-i Dehlevî’nin yanısıra, Taceddin Irakî, Hasan Dehlevî, Emir Aslan Kelâmî, Baki Hâtip gibi birçok şair yetişmiştir.

Firûz Şâh’tan sonra, 1296’da tahta geçen yeğeni Alâeddin Muhammed, kuzey ve güney Hindistan’da önemli fetihler gerçekleştirmiş ve Moğollar da dâhil olmak üzere, birçok saldırıyı başarıyla savuşturmuştur. Alâeddin Muhammed, sadece askerî ve yönetim alanında değil, sosyal ve dinî alanlarda yapmış olduğu reformlarla da dikkat çekmiştir. İyi bir eğitim görmediği halde, savaş ve idare alanındaki başarıları

sebebiyle, bir süre sonra kendisinde olağanüstülükler vehmetmeye başlamış ve “kendisini **İskender-i Sâni** (İkinci İskender) olarak kabul ettirmeye çalışmıştı. Alâeddin Muhammed, “yeni bir din kurmak hevesine de düşmüştü. Çok zalim ve hilekar olduğu gibi, kimseye şefkati de yoktu. Alâeddin, ruhanî sınıfın devlet işlerine müdahalesini tamamiyle önlemiş, idarede şiddetli bir merkezîyetçi usul takip etmişti. Büyük servet sahiplerini ortadan kaldırmak için birçok araziye, hatta vakıfları müsâdere ederek devlet kontrolü altına almıştı. Haber alma teşkilatını genişleterek etkili bir hale getirdi. Memurların gruplar halinde teşkilatlanmalarını önlemek için, sultanlığın müsaadesi olmadan evlenmelerini yasakladı.” (Merçil 1985:329)

Burada -konumuzla doğrudan ilgili olmamakla beraber- Kuzey Hindistan’daki değişimlere benzer bir başka coğrafyada da çeşitli reformlar gerçekleştiren Gâzân Han’ı (1271-1304) hatırlamakta yarar var. Moğolların hakim olduğu İran coğrafyasında önemli idarî, mâlî ve sosyal reformları gerçekleştiren Gâzân Han, 1295-1304 yılları arasındaki saltanatında çok önemli yenilik ve değişimlere öncülük yapmıştır. (Özgüdenli 2009)

Delhi Türk Sultanlıkları arasında önemli sosyal ve ekonomik reformları gerçekleştiren Halacilerin hâkimiyeti, ne yazık ki 1316 yılında vefat eden Sultan Alâeddin’dan sonra ancak iki üç yıl daha devam etmiş ve 6 Eylül 1320’de Pencâb’taki ünlü komutanlardan Gazi Melik Tuğluk’un tahta geçmesiyle, sona ermiştir. Bu tarihten itibaren Kuzey Hindistan’da Tuğluklular devri başlamıştır. Önce “Tuğlukâbâd” adıyla yeni bir başkent kuran Gazi Melik Tuğluk, 1327’de başkenti,

resmî kurumları taşıyacağı “Devletâbâd” olarak değiştirmiştir. 1351 yılına kadar tahtta kalan Tuğluk’un ölümünden sonra yerine yeğeni Firûzşâh geçmiştir. 1388 yılına kadar tahtta kalan Firûzşâh, bilhassa ağır vergileri kaldırması ve insanları bezdiren hafiyelik teşkilatını lağvetmesi vesilesiyle, halk tarafından sevilmiştir. Onun ölümünden sonra Delhi, 1398 yılında Timur orduları tarafından yağmalanmış ve zayıf yöneticilerin kabiliyetsizliği sonucu, Tuğluk hanedanlığı 1413’te sona ermiştir. Bundan sonra, 1414-1451 yılları arasında Seyyidiler ve 1451-1526 tarihleri arasında da Lodi Hanedanı’nın hâkimiyeti gerçekleşmiştir. Neredeyse dört yüz yıl boyunca Türk asıllı hükümdar ve yöneticilerin kontrolünde bulunan Kuzey Hindistan bölgesi, Lodi Hanedanı döneminde Afganlıların hâkimiyetine geçmiştir. Ancak Afganlıların Hindistan’daki hükümlerlikleri, Bâbü’ün sahneye çıkmasıyla sona ermiştir. 1526’daki Panipat Savaşı’nda İbrahim Lodi’yi yenerek Hindistan’da üç yüz yıldan fazla sürecek olan Türk hâkimiyetini başlatan Bâbü Şâh, 16. yüzyılda Doğu dünyasında, Osmanlı, Memlûk, Safevî ve Şeybani gibi tarih sahnesindeki en güçlü Türk ve İslam devletlerinin yanına, Bâbürlü Devleti’ni de katmıştır.

Zahirüddin Bâbü 1526-1530 yılları arasında, sadece dört yıl tahtta kaldığı halde, adını verdiği devletin uzun yıllar yaşaması için büyük çaba göstermiştir. Bâbü’den sonra tahta geçen oğlu Nasirüddin Hümayun’un -on beş senelik taht kaybı olan 1540-1555 yılları dışında-, 1530-1540 ve 1555-1556 yılları aralarında olmak üzere, taht süresi on bir yıldır. Celaleddin Muhammed Ekber ise 1556 ile 1605 yılları arasında, tam **kırk dokuz yıl** tahtta kalmıştır.

Hindistan’da İslam devletlerinin komşu coğrafyalardaki dinî, sosyal ve kültürel hareketlerden bağımsız olarak değerlendirilmesi mümkün değildir. Özellikle İran’da cereyan eden dinî hareketliliğin bu bölgede de büyük bir etkisi görülmektedir. Bu dönemde İran tahtına Şâh Tahmasp (1524-1576), II. İsmail ve I. Abbas geçmiştir. Osmanlılarla mücadelelerin devam ettiği ve coğrafyada sürekli bir savaş halinin yaşandığı bir süreçte, kargaşanın bir yüzünü de farklı din, tasavvuf ve felsefî hareketler oluşturmuştur. Bilhassa İran’da ortaya çıkan heterodoks karakterli dinî hareketler, bölgede etkili olmaya başlamıştır. Ancak bu dönemde hiçbir dinî akım Şîilik kadar etkili olamamıştır. “Safevi Devleti’nin kuruluşu sırasında İran’da hâkim olan Şîilik, İsmailî öğretilere benzeyen heretik bir özelliğe sahipti. Hatta bu yapısını 16. yüzyılın ortalarına kadar devam ettirdiği de söylenebilir. Şâh İsmail’in şiirlerine bakıldığında bu durum rahatlıkla fark edilmektedir. Fakat onun döneminin sonlarına doğru ve Şâh Tahmasb’ın (1524-1576) iktidarı sırasında, Lübnan’ın güneyinde yer alan Cebel-i Amil’den pek çok İsnâaşerî din bilgini getirtilmiştir. (...) İmâmiyye/İsnâaşeriyye Şiası, teşekkülünün tamamlandığı 10. yüzyılın ortalarında Ahbarîlik ve Usûlîlik olarak iki ana kol tarafından temsil edilmekteydi. Ağırlıklı grup ise, akılcı düşünceden ziyade, rivayetleri ön plana çıkaran Ahbârîlerdi. Fakat 10. yüzyılın sonlarına gelindiğinde hâkimiyet, Büveyhîlerin de (945-1055) desteklediği Şeyh Müfid’in (413/1022) çalışmaları sayesinde Usûlî düşünceye geçmiştir. **Usûlîler, gaybetteki on ikinci**

İmâm Muhammed Mehdi'nin yetkilerinin askıya alındığını iddia eden Ahbârîlere karşılık, söz konusu görevlerin, imamı temsilen âlimler tarafından yerine getirilebileceğini ileri sürmekteydiler.” (Hakyemez 2014:32-33)

Ekber Şâh'ın Hindistan'da hüküm sürdüğü 1556 ile 1605 yılları arasında, Osmanlı tahtına sırasıyla II. Selim (1524-1574), III. Murâd (1546-1595) ve III. Mehmed (1566-1603) geçmiştir. Ekber'in son iki yılında ise Osmanlı tahtında I. Ahmed oturmaktadır. Osmanlı Devleti'nin İran, Mısır ve Akdeniz üzerindeki hâkimiyetinin yaklaşık yüz yıl önce sağlanmış olması, bu dönemde mevcudu korumayı esas alan politikaların geliştirilmesi zaruretini doğurmuştur. Bu dönemde, Osmanlı-Hindistan ilişkilerinde karşılıklı elçi gönderilmesi ve Seydi Ali Reis'in Hindistan'da yaşadığı maceralar dışında dikkate değer bir gelişmeye rastlanmamaktadır. Esasen Ekber'in İran'a rağmen Osmanlı Devleti ile iyi ilişkiler kurabilmesi pek mümkün değildi. Gerek İran'la Hümâyün döneminde başlayan ilişkiler gerekse Ekber Sarayı'nda çok sayıda Şîî yöneticinin bulunması, Ekber'in İran'a rağmen bölgenin diğer aktörleriyle ilişkiler geliştirmesine engel teşkil ediyordu.

HİNDİSTANDA BİR YABANCI: BÂBÜR

Hindistan'da, 1526 ile 1857 yılları arasında, tam 331 yıl hüküm sürecek olan ve Müslüman hanedanlıklar içerisinde, en istikrarlı yönetime sahip olan Bâbürlü Devleti'nin ilk sultanı Bâbür Şâh, babası tarafından Timur'a, annesi tarafından da Cengiz Han'a ulaşan bir Çağatay Türküdür. 14 Şubat 1483'te Fergana'da doğan Bâbür'ün asıl adı Zahîrüddîn Muhammed Bâbür'dür. Babası Ömer Şeyh Mirzâ b. Ebu Sâ'id, Fergana'da küçük bir Timurlu prensliğini idare etmekteydi. Bâbür, 10 Haziran 1494'te babasının ölümü üzerine, henüz 12 yaşında iken tahta çıktı. Bu tarihten itibaren iç karışıklıklar ve akrabaları arasındaki anlaşmazlıklarla mücadele etti. 1504'te Kabil'i aldı. Mâverâünnehr'i ele geçirme fikriyle hareket eden Bâbür, Safevîler ve Özbeklerle girdiği savaşlarda yenildi. Bu yenilgi-den sonra geri çekildi ve bundan sonraki hedefini Kabil'den Delhi'ye kadar olan coğrafyada hâkimiyet

kurmak üzerine oluşturdu. 1519'da Sind nehrini geçti. İki yıl sonra Pencap, Senap, Bhâra, Siyâlkot, Seyyidpûr'u ele geçirdi. 1522 yılına gelindiğinde Bâbü'ün hâkimiyeti Seyhun, Sind ve Belucistan'a kadar ulaşmış, artık Ludilerin Delhi'deki saltanatını tehdit eder hale gelmişti. 1524'te Ludi sultanı İbrahim Ludi'nin gönderdiği orduyu mağlup etti ve Lahor'u ele geçirdi. Fethettiği bölgelerin idaresini kendi adamlarına bırakan Bâbü, tekrar Kabil'e dönmüşse de bir süre sonra, bölgede çıkan kargaşalıkları düzeltmek amacıyla, yeniden Hindistan üzerine yürümüştür. 21 Nisan 1526 tarihinde Panipat'ta İbrahim Ludi'ye ait yüzbin kişi ve bin filden müteşekkil orduyu çok az bir kuvvetle alt etmiş ve Delhi'ye girmiştir. Büyük oğlu Hümâyûn'u Delhi'ye yakın merkezlerden biri olan Agra'ya gönderen Bâbü, Kuzey Hindistan'da hâkimiyetini sağlamlaştırmıştır.

Afgan emirlerinden Mahmud ve Çitor racası Rânâ Sângâ yönetimindeki Racputlar'ı ağır mağlubiyete uğratan Bâbürlüler, geniş Hindustan kıt'asını kısa zamanda kontrol altına almayı başarmışlardır. Sıhhati bozulan Bâbü Şâh, devletin ileri gelenlerinin huzurunda oğlu Hümâyûn'u hükümdar seçmiş ve 25 Aralık 1530 tarihinde Agra'da vefat etmiştir.

Bâbü Devleti'nin kurucusu büyük Türk hükümdarı Zahîrüddîn Muhammed Bâbü, Hindistan'da Türkçe'nin yayılması ve Türk şiir geleneğinin başlaması gibi çok önemli bir tarihî ve kültürel misyonu gerçekleştirmiştir. Bâbü, sadece Türkçe şiir yazmakla kalmayıp edebiyat ilmiyle de ilgilenmiştir. Gerek *Vekâyî* ve gerekse şiirlerinin yer aldığı *Divân*'ında okumaya çok düşkün olduğunu ve zor şartların onu,

okuma ve yazmaktan asla alıkoymadığını öğrenmekteyiz. Etrafına ünlü şair, musikişinâs, hattat ve âlimleri toplayan Bâbü, sanatın hemen her türüyle ilgilenmiştir. Bâbü, şiir yazdığı gibi, edebiyatın teorik yönüyle de ilgili eserler kaleme almıştır. Bâbü'nün, Uygur ve Arap harflerini birleştirerek "Hatt-ı Bâbüri" adı verilen yazı sitilini icat ettiği bilinmektedir. (Alparslan 1980) Eğlence ve içki alemlerine çok düşkün olan Bâbü, musikî icra etmedeki Kabiliyeti ile de ün yapmıştır.

Hindistan, Bâbü'den önce birçok Türk hükümdarının rüyasına girmiş ve Gazneliler, Dehli Türk Sultanlıkları, Seyyidiler, Ludiler gibi birçok Müslüman devletlerin kurulduğu bir coğrafya olmuştur. Bâbü, *Bâbürnâme (Vekâyî)* adlı eserinin "Dokuz Yüz Otuz İki Senesi Vekayii" bölümünden itibaren Hindistan'daki hayatını anlatmaktadır. Bâbü Vekayî'de Hindistan seferinin anlatımına şöyle başlamaktadır: **"Safer ayının birinci Cuma günü, 932 (1525) senesinde, güneş Kavs burcunda iken, Hindistan üzerine yürümek niyetiyle hareket edip Yek-Lenge tepesini aşarak, Dih-Yâkup suyunun garp tarafındaki çayıra indik."** (Arat 1985:403)

Agra'yı fetheden Bâbü, birkaç günlük mesafedeki Delhi'ye giderek Şeyh Nizam Evliya, Hoca Kutbeddin, Sultan Gıyaseddin Balban ve Sultan Alâeddin Halcî'nin mezarlarını ziyaret eder. Bu sırada Delhi'de padişah adına Cuma hutbesi okunur ve yoksullara akçe dağıtılır. İşte Hindistan'ı fethetme tam beş kez niyetlenen Bâbü, bu son seferinde muvaffak olmuştur

Ancak Kabil'in sert ve soğuk iklimine alışkın padişahın Hindistan'ın farklı iklimine alışması bir hayli zor

olmuştur: “Hindistan birinci, ikinci ve üçüncü iklimdendir. Dördüncü iklim, Hindistan’da yoktur. Garip bir memleketdir. Bizim vilayetlere nisbetle, başka bir âlemdir. Dağı ve suyu, cengel ve ovası, toprağı ve vilayeti, hayvan ve nebatları, ahalisi ve dili, yağmuru ve rüzgârı, hepsi tamamen başkadır.” (Arat 1985:438)

Bâbüir gibi alışkanlıklarına çok bağılı bir padişahın Hindistan’da bulamadıkları, bulabildiklerinden daha fazladır: “Hindistan, letafeti az olan bir yerdir. Halkında güzellik, iyi muamele ve terbiye, aralarında münasebet, zevk ve idrak, edep, kerem ve mürüvvet, hüner ve işlerinde usûl ve intizam, kaide ve düzen, iyi ad ve iyi et, üzüm, kavun ve iyi meyveler, buz, soğuk su, pazarlarında iyi yemek ve iyi ekmek, hamam, medrese, mum, meş’ale ve şamdan, bunlardan hiç biri yoktur.” (Arat 1985:467)

Fetihten hemen sonra, Hindistan iklimine ve buradaki yaşayış tarzına alışamayan bazı beyler, Kabil’e geri dönmeye karar vermişlerdir. Bâbüir, arkadaşlarına, “Allah’ın yardımıyla bu kadar güçlü bir orduyu yendikten sonra, şimdi de geriye dönmenin anlamsız olacağını,” söylerse de Kabil’e dönmeye karar veren arkadaşlarını ikna edemez. Geri dönenlerden biri olan Bâbüir’ün dostlarından şair Hoca Kelân, terk ettiği evinin duvarına şunları yazmıştır: “*Eğer sağ ve selametle Sind’i geçersen ve bir daha Hindistan arzusuna düşersen, yüzüm kara olsun.*” (Bilkan 2001:23)

Bu ifadeler, Bâbüir’ü çok üzmüştür: “*Biz Hindistan’da iken, böyle alaylı bir beyit söylemek ve yazmak yakışsızdır. Gitmesinden bir küdüret oldu ise, bu latife bunu bir kat daha arttırdı,*” (Arat 1985:474) diyerek bu

üzüntüsünü belirten padişah, çıktığı yoldaki azmini, irticâlen yazdığı ve Hoca Kelân'a gönderdiği şu şiiriyle ortaya koymuştur:

“Bâbür, şükret et ki, Kerim, Gaffar sana Sind, Hind gibi bir çok mülk verdi. Eğer sıcaklığına dayanamıyor ve soğuşun yüzünü görmek istiyorsan, Gazne var.”
(Bilkan 2001:23)

1526 yılının Aralık ayında Bâbür, kendisini yavaş yavaş ölüme götürecek bir biçimde zehirlenir. Bâbür'ün Hindistan'ı fethi sırasında tahtını elinden aldığı İbrahim Ludî'nin annesi, Hint yemeklerini yemeye alışan Bâbür'ü zehirlenmek için Ludî Sarayı'nın eski aşçılarından Çaşnîgîr Ahmed'e etkili bir zehir vermiştir: *“Cuma günü, akşam üstü, ikinci vaktinde yemek verdiler. Tavşan yemeğinden epeyce yedim. Havuç kalyesi de yedim. Bu zehirli Hint yemeğinin üzerinden bir-iki lokma aldım, kalyasından da yedim. Tadından hiçbir şey belli değildi. Kurutulmuş etten bir-iki lokma aldım. Midem bulandı. (...) Az kaldı, kusuyordum. Nihayet gördüm ki olmuyor, yerimden kalktım. Ayak yoluna gidinceye kadar, yolda az kaldı, kusuyordum. Ayak yolu önüne gidip, çok kustum.”* (Arat 1985:491) Bu hadiseden ucuz kurtulduğunu söyleyen Bâbür, suçluları ağır bir biçimde cezalandırmıştır. Ancak padişahın vücudu gittikçe yıpranacak ve ölümü, yine bu zehirlenmeye bağlanacaktır.

Zehirlenme ve sonrasında iyileşme, Bâbür'e göre “yeniden doğmak” kadar değerlidir. Belki de bu hadisenin etkisiyle, padişah içki, afyon meclislerini bırakmaya ve tevbe ederek mütevazı bir hayat yaşamaya karar vermiştir: *“Pazartesi günü, cemaziyelevvel ayının*

yirmi üçünde gezmek için çıktım. Gezinti esnasında -tövbe gailisi hatırımda idi ve meşrû olmayan işi yapmakta devam ettiğimden, dâimâ vicdan azabı duyuyordum- dedim: Ey nefis! Ne zamana kadar günahlardan zevk alacaksın; tövbe tatsız değildir; onu da tat. Ne zamana kadar isyanda bulunacaksın ve ne zamana kadar mahrumiyetler içinde rahat edeceksin, ne zamana kadar nefisine tâbi olacaksın ve ne zamana kadar ömrünü zâyi edeceksin. Gazâ niyeti ile yürüyorsun, ölümü göze alıyorsun; ölümü göze alan kimsenin ne yapacağını bilirsin; kendini bütün haramdan uzak tutar, kendini bütün günahlardan temizler. Bu geçici hayata vedâ edip şarap içmekten tövbe ettim. Altın ve gümüş sürahi ve kadehleri, bütün meclis takımlarını o zaman toplayıp, hepsini kırdım; içkiyi terkedip gönümünü rahatlandırdım.” (Arat 1985:501)

Bâbü, Baba Dost Suçı'nın Gazne'den getirdiği şarapları döktürür ve kırdığı altın, gümüş sürahi ve kadehleri dervişlere dağıtır. Bir gün içinde Bâbü'ün üç yüze yakın adamı da tevbe ederek içkiyi bırakır.

Bâbü'ün hayatındaki bu önemli karar, ülkenin dört bir yanına ulaşır. Müslüman halk da bu yönde telkin edilir. *Bâbü'nâme*'nin bundan sonraki bölümlerinde Bâbü'ün sık sık namazdan bahsetmesi ve yaptığı işleri namaz vakitlerine göre düzenlemesi dikkat çekicidir. Bu değişimin “*Risâle-i Validiyye Tercümesi*”nin kaleme alınmasından önce gerçekleşmesi, Bâbü'ün bu tarihten evvel tasavvufa yöneldiğini de göstermektedir. Gülbeden Beyim, ağabeyi Hümâyün için kaleme aldığı *Hümâyunnâme* adlı eserinde Bâbü'ün tasavvufa yönelişini şöyle anlatır: “*Birkaç gün sonra Zerefşan bağının seyrine gittiler. Mezkur bağda bir*

vuzuhâne (abdest alma yeri) vardı. Bu vuzuhâneyi görünce (Bâbü): Gönüm saltanat ve padişahlıktan soğudu. Zerefşan bağının bir köşesine çekileyim; bana hizmet etmek için afitabcı Tahir yeter, Padişahlığımı da Hümâyun'a vereyim dediler. Bu esnada Hazret-i Akam (Hümâyun) ve bütün çocukları ağlamaya, sızlamaya başladılar ve dediler ki, Allahu Ta'alâ size padişahlık mesnedinde birçok yıllar ve sayısız karnlar kendi himayesi altında muhafaza etsin ve bütün oğullarınız sizin ayaklarınızda ihtiyarlık kemali bulsunlar.” (Yelgar 1987:133)

Bâbü'ün *Risâle-i Validiyye*'yi manzum tercüme etmeye karar vermesi, bu hadiseden yaklaşık iki yıl sonra gerçekleşmiştir. Bu eserin yazılması sırasında ağır bir hastalık geçiren Bâbü'ün vücudundaki hararet, titreme gibi hallerin zehirlenmenin etkisiyle olabileceği muhtemeldir. Bâbü, bir yıl önce de böyle hastalandığını ve bir aydan fazla yattığını söylemektedir.

Bâbü, Hindistan'da “yalnız”dır, hanımı, çocukları ve akrabaları Kabil ve Gazne'de bulunmaktadır. Oğlu Hümâyun da haber vermeden Bedahşan'a dönmüştür. Bâbü'ün, Hümâyun'a yazdığı mektuplarda Hümâyun'un tavırlarından yakındığı, oğlunun ilgisizliği ve dikkatsizliğini ifade ettiği görülmektedir.

Bâbü, Hindistan'da iken Kabil'de bıraktığı ailesi ve çocuklarını görmeyi arzulamaktadır. Yıllardır göremediği çocuklarına olan hasretini, duygusal bir biçimde yansıtan hatıralar, Bâbü'ün kişiliğini de ortaya koymaktadır. Bâbü vefat ettiğinde henüz sekiz yaşında olan kızı Gülbenden Beyim, *Hümâyunnâme*

adlı eserindeki tasvirlerinde, Bâbü'r'ün çocuklarına duyduğu sevgi ve hasret ile çocuklarının Bâbü'r'e karşı davranışları ilgi çekicidir. Gülbeden Hindistan'a götürülerek babasına arz edildiği anı şöyle anlatmaktadır: *“Padişah babamın huzuruna gittim, arz u ta’zimatta bulundum, onun ayaklarına kapandım. Tekrar tekrar hatırımı sordular. Bir müddet beni kucaklarında oturttular. Bu iltifatları esnasında o kadar büyük bir sevinç duydum ki onun üstünde bir sevinç tasavvur edilemez.”* (Arat 1985:588)

Bâbü'r'ün en çok özlediği şehzadesi, Hindistan seferine çıkarken doğduğu için “Hindal” (Hindi al) adını verdiği ve hiç görmediği şehzadesiydi. Kızı Gülbeden, hatıralarında, babasının son yıllarında Hindal'e olan hasretini çok canlı tasvirlerle anlatır:

Hazret-i Padişah Babam her zaman ve her saat Hindal'in nerede olduğunu ve ne yaptığını soruyorlardı. Bu sırada biri huzuruna girdi ve dedi ki Mir Hurd (küçük) Bey'in oğlu Mir Berdi Bey görünüşe (huzura) geldi. Hazret-i Padişah Babam derhal tam bir ızdırapla (tehalükle) onu çağırarak: Hindal nerededir? Ne zaman gelecektir? İntizar ne beladır, dediler. (...) Sonra, “Hindal Mirza'nın boyu posu ne kadardır ve kime benziyor?” diye sordular. Mir Berdi Bey, Mirza'nın elbiselerini giydiği için dedi ki: “Bu giydiğim elbise Mirza'nın elbisesidir ki bu kölelerine ihsan buyurmuşlardı.” Hazret, kendisine yaklaşmasını söylediler, tâ ki Hindal'in boyu bosuna ve ne mikdar büyüdüğünü görsünler. Ve her zaman ve her saat, “Bin yazık ki Hindal'i göremedim,” diyorlardı. Huzurlarına gelen her birinden, “Hindal ne zaman gelecek?” diye sual ediyorlardı. (Yelgar 1987:136)

Bâbü, Hindistan’da huzuru ve düzeni iyice sağladıktan sonra, ailesini, dostlarını ve zevklerini bıraktığı Kabil’e geri dönmeyi arzulamaktadır: “*O vilâyetlerin letafetini insan nasıl unuttur. Bilhassa böyle tövbeli olunca, kavun ve üzüm gibi, meşrû zevki insan nasıl hatırdan çıkarır. Bu günlerde bir kavun getirmişlerdi; kesip yiyince, çok tesir etti. Hemen hemen ağlayacaktım.*” (Arat 1985:577)

Kavun ve üzüm hasretiyle ağlamaya varacak kadar yanıp tutuşan Bâbü, Hindistan’da akarsu bulunmamasından da şikayetçidir. Bâbü Hindistan’ı fethetme başarısı göstermekle birlikte, bu iklimde bütün alışkanlıklarını, damak zevkini, hayat anlayışını ve rahatını kaybetmiş bir **yabancı**dır. Hindistan tahtına oturan bu yalnız adam, Hindal’ı ve Kabil’i bir daha göremeyecektir.

25 Aralık 1530 tarihinde vefat eden Bâbü’ün kabri, daha sonra Kabil’e taşınmış ve böylece, ancak öldükten sonra anavatanına dönebilmiştir.

Bâbü’ün hayatının ana çizgilerinin anlatıldığı bu bölüm, yabancı bir diyardan gelip farklı iklim, gelenek ve inanca sahip bir toprağı fethederek hüküm süren “yabancı” bir padişahın şahsî duygu ve düşüncelerinin anlaşılması ve bundan sonraki bölümlerde anlatılacak ikinci ve üçüncü Bâbürlü sultanlarıyla mukayese imkânı sunması açısından dikkate alınmalıdır.

FİRÂRÎ SULTAN: HÜMÂYUN

Hümâyun, 6 Mart 1508 tarihinde Kabil kalesinde doğdu. Yaklaşık 22 yaşında iken, Bâbü'r'ün vefatından üç gün sonra, 29 Aralık 1530'da Agra'da tahta çıktı. Hümâyun, tahta çıktığı sırada, devlet yönetimi konusunda bir tecrübe ve birikime sahip değildi. Henüz tahta geçer geçmez Afgan beylerin ve Hindu kralların üzerine yüreyen Hümâyun, saltanatının ilk dönemlerinde Bengal ve Gücerat bölgelerindeki başkaldırılarla mücadele etmek zorunda kalmıştır.

Hümâyun, Bâbü'r gibi disiplinli ve kendisini kontrol edebilen bir kişiliğe sahip değildi. Özel hayatında içki, afyon ve eğlenceye düşkün olması, sık sık devlet işlerinden uzaklaşmasına sebep oluyordu. (Bayır 1987:34-62) Hümâyun'un, savaş stratejisi konusunda yetersiz olduğu, çıktığı seferler sırasında karşı karşıya kaldığı ciddi riskleri görememesinden de anlaşılmaktadır. Mevsim şartlarından, coğrafyanın durumu, taht

merkezinden uzaklaşmanın risklerinden, güçlü rakiplerini tanıyamamasına kadar, ciddi yönetim zaafı, onu zaman zaman ölümle burun buruna getirmekteydi. Üstelik sık sık taht merkezinden uzaklaşması, onu kardeşlerinin ve düşmanlarının tehditine maruz bırakıyordu. Bu sırada, Gücerat ve Malva gibi bölgelerin kaybı, Hadım Süleyman Paşa'nın Mısır'dan kalkıp Hindistan kıyılarındaki Portekizlileri kuşatması, İran Şâhı Tahmasp'ın Kandehar'a saldırması gibi birçok gelişme karşısında Hümâyun'un pasif kaldığı görülmektedir. Nitekim Kanunî Sultan Süleyman'ın Portekizlilere karşı Hindistan'ı savunmak amacıyla 1538 yılında Hadım Süleyman Paşa komutasında Gücerat kıyılarına gönderdiği donanma, Hümâyun'un yerel idarecileri tarafından yeterli destek sağlanamayınca geri dönmek zorunda kalmıştır. (Abu'l Fazl 2008, II:41; Badâonî 1898, II:150)

Hümâyun'un yetersizliği ve sağlam bir yönetim kuramaması sebebiyle, en büyük rakibi olan Şîr Han, yavaş yavaş Bengal ve Bihar bölgelerinde etkili olmaya başlamıştı. Bu tür uzun seferlerin birinde, "Hümâyun'un küçük kardeşlerinden Hindal, kendini padişah ilan etmiş ve hutbeyi kendi adına okutmuştur. Bunun üzerine, şehzade Kâmuran da Kabil'den gelmiş, Delhi'yi kuşatmakta olan Hindal kendi avlığı olan Elver'e çekilerek bölgedeki gelişmeleri izlemeye başlamıştır." (Bayur 1987:44)

Hümâyun, fethettiği yerlere güçlü yöneticiler atamadığı için, taht merkezine döner dönmez, bu yerler tekrar eski sahiplerince işgal ediliyordu. Nitekim, 1539'da ordusuyla Gence suyunu takip edip Agra'ya döndüğü bir sırada, Şîr Han'ın saldırısına uğramış,